

Антонюк С. А.,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИЛЬНИХ ПРИКМЕТНИКІВ У ТВОРІ ЛУКРЕЦІЯ “ПРО ПРИРОДУ РЕЧЕЙ”

Проаналізовано лексико-семантичні особливості прикметників дотику у поемі “Про природу речей” Лукреція. Виявлено, що тактильні ад’єктиви у синтагмі з іменниками конкретної та абстрактної семантики реалізують прямі, конотативні та переносні значення, а також служать джерелом для синестетичного переходу до ЛСП прикметників зору, слуху, нюху смаку.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, лексико-семантична група, синтагматичні зв’язки, семантика, синестезія, оцінний компонент дотикових ад’єктивів.

The article deals with the analysis of the lexico-semantic peculiarities of the adjectives with meaning of touch in Lucretius’ poem “On the Nature of Things”. It was revealed that touch-related adjectives in connection with concrete and abstract nouns acquire denotative, connotative and metaphorical meanings, and also serve as a source for the synesthetic transition to the lexico-semantic field of the adjectives denoting sight, sound, smell and taste.

Key words: lexico-semantic field, lexico-semantic group, syntagmatic relationships, semantics, synaesthesia, estimative component of the touch-related adjectives.

Ще з античних часів питання дотику у всіх його аспектах було та досі є предметом дослідження багатьох вчених. Невипадково, що саме у древній Греції, країні, яка подарувала світу велику кількість видатних філософів та науковців, сенсорні відчуття не залишилися поза увагою.

Ранні філософи-природознавці, зокрема Демокріт, дотримувалися думки, що всі відчуття діють через контакт тіла з атомами, частинками об’єкта, який сприймається людиною. Демокріт вважав всі види відчуття різновидами відчуття дотику [12, с. 2, b3r]. Критерію локалізації також дотримувався давньогрецький філософ Платон [15, с. 61A-65C], вважаючи, що відчуття холодного та гарячого, мокрого та сухого, важкого та легкого, твердого та м’якого, жорсткого та гладкого сприймаються усім тілом. В той же час його учень Арістотель [11, с. 1. 403 a-b] органом тактильного відчуття вважав ділянку серця, розглядаючи дотикове та смакове відчуття як контактні, а зір та слух як неконтактні.

Лукрецій, автор філософської поеми і водночас цінного художнього твору “Про природу речей”, аналізуючи відчуття, дотримувався таких же поглядів як і давньогрецькі філософи Демокріт та Епікур. Цікаво заува-

жити, що більшість роздумів автора про відчуття містить четверта книга досліджуваного твору, метою її, як зазначає дослідник Лукреція Р. Д. Браун [13, с. 20], є пояснити причини такого явища як відчуття, а також відстояти догму філософа Епікура про те, що відчуття дають точну інформацію про світ і є основою правди та знання.

У поемі “Про природу речей” Лукрецій виділяє такі чотири види відчуття як: дотик, смак, зір та слух. Автор вважає, що немає такого відчуття, яке домінує над іншими, оскільки кожне з них має свої межі. Підтвердженням цього є такі рядки з поеми Лукреція:

*... Nam sorsum cuique potestas
Divisast, sua vis cuiquest, ideoque necessesst
Et quod molle sit et gelidum fevensve seorsum
Et sorsum varios rerum sentire colores,
et quaecumque coloribu' sint coniuncta videre.
Sorsum item sapor oris habet vim, sorsus odors
nascuntur, sorsum sonitus. [IV, с. 489-495]*

*Бо окремо кожному приділена влада,
і своя у кожного можливість і тому необхідно,
щоб те, що м'яке, і холодне, і гаряче були окремо
І окремо різні кольори речей відчувалися,
І все, що з кольорами пов'язане бачилося.
Так само смак рота має окрему силу, окремо запахи
Виникають, окремо звуки.*

Роздумуючи про дотик, римський філософ говорить, що дотикове відчуття є неможливим без якогось тіла [III, с. 165-166]. Цікаво зазначити, що російський психолог В. А. Барабанщиков, як і Лукрецій, вважає, що явища перцепції не існують самі-по-собі, а завжди належать комусь, або чомусь [1, с. 91]. Беручи до уваги те, що людина може на дотик в пітьмі визначити, що за предмет у неї в руках, письменник робить висновок, що тактильне та зорове сприйняття виникають на спільній основі. У поемі “Про природу речей” читаємо:

*Praeterea quoniam manibus tractata figura
in tenebris quaedam cognoscitur esse eadem quae
cernitur in luce et claro candore, necessesst
consimili causa tactum visumque moveri. [IV, с. 230-233]*

*Крім цього, тому що обмацану руками в темноті якусь фігуру
пізнають як таку саму, яку бачать при світлі і при яскравому блиску,
необхідно щоб дотик та зір викликала однакова причина.*

Лукрецій вважає, що органи відчуття самі породили свою власну при-

датність [IV, с. 834-835]. Іншими словами, мова йде про послідовність, згідно якої спочатку з’явилося тіло, згодом органи і аж потім виникла потреба у відчуттях. Це твердження є правильним, оскільки зір, мова чи звуки не могли з’явитися раніше ніж очі, язик чи вуха.

Хоча сенсорна лексика цікавила багатьох науковців, починаючи з античності, тактильні прикметники стали предметом зацікавлення лише нечисленних лінгвістів. Семантику тактильних прикметників на матеріалі англійської мови VIII-XX ст. досліджувала Л. П. Кудреватих [7], семантику сенсорних прикметників і зокрема дотику досліджувала в російській мові О. С. Федотова [10], синестезію тактильних прикметників французької мови займалася А. А. Капанова [4], розвиток лексико-семантичних груп (далі ЛСГ) іменників на позначення сенсорних якостей в латинській мові III ст. до н. е. – II ст. н. е. вивчала лінгвіст Т. П. Корихалова [5], дотикове сприйняття, до певної міри, було предметом зацікавлення Н. О. Тимейчук [9] питання дотику у поемах Гомера та у грецькій трагедії розглядала польська дослідниця Б. Сперальська [16]. Однак тактильні прикметники ще не були предметом спеціального дослідження на матеріалі латинської мови.

Прикметники дотику у творі “*De rerum natura*” римського письменника класичного періоду Лукреція утворюють якісно і кількісно розвинене лексико-семантичне поле (ЛСП), у складі якого виділяємо 6 мікрополів: мікрополе “фактури” (13 тактильних прикметників), “термічності” (12), “міцності” (10), “гостроти” (5), “вологості” (5) та “ваги” (4).

Системність у понятійному аспекті ЛСП “дотику” не вичерпується виділенням мікрополів. Кожне мікрополе являє собою макросистему у якій виділяємо певні ЛСГ. Так, на основі ад’єктивів із дотиковим значенням, що входять до мікрополя “фактури” вдалося виявити 7 ЛСГ зі значенням: ніжний, м’який, гладкий, жорсткий, шорсткий, тонкий і гнучкий, а у мікрополі прикметників “міцності” 3 ЛСГ: твердий, міцний та крихкий.

Треба зазначити, що тактильні прикметники у досліджуваному творі можуть реалізувати своє номінативне значення у складі декількох ЛСГ, підкреслюючи різні відтінки дотикового значення. Наприклад, тактильний прикметник *umidus* входить до складу ЛСГ “вологий” та “мокрый”, *calidus* до ЛСГ “гарячий” та “теплый”, *tener* та *mollis* до ЛСГ “ніжний” та “м’який”, *concretus* до ЛСГ “тугий” та “цупкий”, *validus* до ЛСГ “твердий” та “міцний”. Наведемо контексти, у яких ад’єктив *validus* вживається у двох різних значеннях:

*nec validi possunt pontes venientis aquae
vim subitam tolerare...* [I, с. 285-286]

міцні мости не можуть витримати раптову силу води, яка надходить... .

А про первоначатки речей автор пише:

At contra si mollia sint primordia rerum, unde queant validi silices ferrumque creari... [I, с. 570-571]

І навпаки, якщо первоначатки речей є м'якими звідти можуть утворитися тверді камені і залізо...

Часто виникають труднощі при зарахуванні дотикового ад'єктива до тієї чи іншої ЛСГ, оскільки важко провести чітку межу між ЛСГ “мокрій” та “вологий”, “гарячий” та “теплий”, “ніжний” та “м'який”, “тугий” та “цупкий”, “твердий” та “міцний”. Враховуючи це, вирішальним чинником віднесення прикметника до тієї чи іншої ЛСГ є контекст в якому, як зазначає науковець В. С. Ващенко, значення слів по-різному самовизначаються та по-різному залежать від нього [3, с. 16]. Наведемо приклади в яких значення прикметника *umidus* чітко визначається контекстом:

*... putorem cum sibi nacta est
intempestivis ex imbribus umida tellus.* [II, с. 872]

коли мокра від надмірних дощів земля стає смердючою.

та

*ubi levia sunt manantis corpora suci,
suaviter attingunt et suaviter omnia tractant
umida linguae circum sudantia templa;* [IV, с. 622]

*коли тільки спливаючого соку є гладкі,
вони приємно торкаються і з приємністю відчують всю
вологу поверхню язика, яка [волога] виділяється навколо.*

Характерною ознакою тактильних прикметників твору “Про природу речей” є те, що вони можуть входити не лише до різних ЛСГ, але й до різних мікрополів. Так, ад'єктив асег належить до мікрополя “термічності” та “гостроти”, оскільки зустрічається у творі Лукреція з такими трьома дотиковими значеннями як: “гострий”, “гарячий” та “холодний”, прикметник *durus* до мікрополя “фактури”, “термічності” та “міцності”, оскільки характеризується значеннями “жорсткий”, “дуже холодний”, “твердий” та “міцний”, прикметник *asper* можна віднести до мікрополя “фактури” та “гостроти”, бо він розвиває значення “шорсткий” та “гострий”. Отже, наведемо приклади, у яких прикметник асег виступає в поемі Лукреція у різних значеннях:

а) “гострий”:

sed acri percussit thyrsos laudis spes magna meum cor... [I, с. 922-923]
велика надія на похвалу прийняла моє серце гострим жалом...

b) “холодний, пронизливий”:

ventus enim quoque paulatim cum verberat et cum acre fluit frigus... [IV, с. 260]

бо коли також вітер помалу итовхає, і коли шириться пронизливий холод...

c) “гарячий”:

acrior ardor enim conductis partibus esset [I, с. 650].

вогонь буде гарячішим коли будуть стягнуті (цільніше) [його] частинки.

В основі ЛСП на позначення дотику лежать тактильні прикметники у їх прямому значенні. Сполучаючись з різними тематичними групами іменників (ТГ) вони виступають детермінантами істот та неістот. У творі Лукреція тактильні прикметники сполучаються з такими ТГ іменників як: “Людина та частини її тіла”, “Тварини, риби та рептилії”, “Явища природи”, “Небесні тіла”, “Одяг”, “Рослини”, “Предмети побуту”, “Їжа”, “Рідкі речовини”, “Фізичні та молекулярні утворення” та “Абстрактні іменники”. Аналіз семантичної структури прикметника *calidus* з мікрополя “термічності” показав, що цей ад’єктив реалізує своє номінативне значення “гарячий” здебільшого у сполученні з іменниками конкретної семантики (ТГ “Предмети побуту”, “Рідкі речовини” та “Фізичні утворення”, дотиковий прикметник *teres* з мікрополя “фактури” реалізує своє номінативне значення “гладкий” у синтагмі з іменниками ТГ “Людина та частини її тіла” та з іменниками ТГ “Одяг”, прикметник *gelidus* (мікрополе “термічності”) реалізує номінативне значення “холодний” найчастіше сполучаючись з іменниками ТГ “Людина та частини її тіла”, “Предмети побуту” та “Явища природи”. Так Лукрецій пише про щойно виготовлене залізо:

ut calidis candens ferrum e fornacibus olim stridit, ubi in gelidum propter demersimus imbrem [VI, с. 148-149].
так і залізо, яке стало білим від дуже гарячих печей, інколи тріщить, коли ми занурюємо [його] у холодну воду.

А про бога війни Марса читаємо:

... suspiciens tereti cervice reposta ... in te, dea [I, с. 35-36].
він дивиться на тебе, богине, повернувши гладку шию.

Та про супутницю духу і душевної сили автор пише:

sed comes ... discedit in auras et gelidos artus in leti frigore linquit [III, с. 400].
але супутниця зникає в повітрі і замерзле тіло залишає у холоді смерті.

Той факт, що порівняно нечисленна кількість тактильних ад’єктивів вступає у синтагматичні зв’язки з доволі великою кількістю ТГ іменників можна пояснити важливістю цих прикметників у житті людини та усвідомленням цього автором поеми.

Тактильні прикметники у творі “Про природу речей” можуть також отримувати переносне значення, або ж нове значення, яке, як зауважив лінгвіст М. П. Кочерган [6, с. 195], є завжди похідним від первинного та мотивованим через пряме значення.

Так, коло предметів, які детермінувалися лексемами *mollis, tener, hebes, acer, calidus* чи *durus*, поступово розширилося. Можна повністю погодитися із думкою дослідниці прикметників розміру у старогрецькій мові М. Й. Петришин про те, що таке розширення значень було зумовлене розвитком суспільства та удосконаленням мисленнєвої діяльності людини [8, с. 5]. Отже ад’єктив *mollis*, номінативне значення якого “м’який”, характеризуючи абстрактні поняття, отримує переносне значення “ніжний”, що нам демонструє такий приклад:

nec molles opū sunt motus uxoribus hilum [IV, с. 1268].
ніжні рухи жінкам зовсім не слід [робити].

Прикметник же *tener*, з первинним значенням “ніжний”, сполучаючись з іменником ТГ “Рослини” реалізує похідне значення “м’який”. Наведемо приклад, у якому автор говорить про ягнят:

...nova proles artubus infirmis teneras lasciva per herbas ludit... [I, с. 257-261]
...веселий молодняк слабкими ніжками [суглобами] викрає на м’яких травах...

А тактильний ад’єктив *hebes*, з первісним значенням “тупий”, з мікрополя “гостроти” у синтагмі з іменником ТГ “Людина” отримує переносне значення “нерозумний”. У Лукреція читаємо:

id licet hinc quavis hebeti cognoscere corde... [IV, с. 53]
звідси це неважко досягнути навіть нерозумному [тупому]...

Крім переносних значень досліджувані прикметники у Лукреція можуть отримувати додаткове конотативне значення, яке виражає позитивну чи негативну оцінку. Так прикметник *validus* (міцний/ сильний) у синтагмі з іменником *lex* (закон) набуває додаткового конотативного значення “непорушній” та характеризується позитивною оцінкою. Наведемо такий приклад з твору “Про природу речей”:

nec validas ... aevi rescindere leges [V, с. 58].
і віки непорушні закони не знищать.

Саме такі значення творять багатство, ясність, точність та красу мовного процесу, а також на них, на що вказує В. С. Ващенко, базується велика культура мовлення [3, с. 15].

Багато подразників сприймаються різними відчуттями, оскільки людина відчуває не розрізнені відчуття, а цілий їх комплекс. Дослідження прикметників дотику у творі Лукреція показало, що значна кількість ад’єктивів переходить на основі явища синестезії до ЛСПП “зору, слуху,

ноху та смаку”. Таке перенесення з однієї сфери відчуття до іншої відбувається на основі наявності в їх семантичній структурі таких семантичних елементів як позитивна чи негативна оцінка. Наприклад, прикметник дотику асер з мікрополя “гостроти” поєднуючись із іменником абстрактної семантики і на основі негативної оцінки зазнає синестетичного переходу до ЛСП ольфактивних прикметників. Так письменник пише про рослини, які мають сильний запах:

*...quaecumque suo de corpore odorem
exspirant acrem... [IV, с. 124]
... [ті], які з тіла свого видихають гострий запах...*

При сполученні ж тактильного ад’єктива асер з мікрополя “гостроти” з іменником ТГ “їжа” сема “дотик” відходить на другий план і на основі негативної оцінки цей прикметник зазнає синестетичного переходу до ЛСП прикметників, які позначають смакові сприйняття. У творі Лукреція про їжу читаємо:

*at contra quae amara atque aspera cumque videntur,
haec magis hamatis [elementis] inter se nexa... [II, с. 405]
і навпаки: що гірким і жорстким здається
те [утворено] з більш гачкуватих (елементів) зв’язаних між собою...*

Так само прикметник *aridus* (мікрополе “вологості”) поєднується з іменником абстрактної семантики і на основі негативної оцінки зазнає синестетичного переходу до ЛСП аудіальних прикметників. У творі “Про природу речей” про звук, який виникає при стиканні двох хмар, читаємо:

*...aridus unde auris terget sonus ille diuque [VI, с. 119]
...і звідти той скрипучий звук довго вуха роздирає (вражає)*

А ад’єктив *acer*, сполучаючись з іменником абстрактної семантики, втрачає своє дотикове значення і на основі негативної оцінки зазнає синестетичного переходу до ЛСП візуальних ад’єктивів. Наприклад:

*Praeterea splendor qui cumque est acer adurit
saepe oculos ideo quod semina possidet ignis [IV, с. 330].
Крім того будь-який гострий блиск часто обпікає очі,
через те, що містить насіння вогню.*

Цікаво зауважити, що у сполученні з іменниками найчастіше конкретної та абстрактної семантики такі прикметники як *acer*, *lubricus*, *mollis*, *tener*, *tenuis*, *teres* та *umidus* можуть сприйматися не тільки на дотик, але й візуально, що свідчить не тільки про явище синестетичного переходу тактильних прикметників до ЛСП “зір”, але й про синкретизм цих двох відчуттів. Те, що *saxum* (гора) є *umidum* (волога) можна відчути не лише

доторкнувшись до неї, але й глянувши на неї. У творі Лукреція читаємо:

...lubrica proluvie larga lavere umida saxa, umida saxa [V, с. 950].
...скелі вологі, скелі вологі омивалися потоком швидким і рясним.

Як показало дослідження найбільше розширення семантики на інші ЛСП сенсорної лексики виявляє первісно дотикова номінація асег (нюх, слух, зір та смак).

Виявлено також, що тактильні прикметники у досліджуваному творі здатні переносити їх значення зі сфери дотикових відчуттів у психічну. Прикладом такого переносу може служити вживання лексем *flagrans* (гарячий) – мікрополя “термічності”, *asper* (гострий) та *hebes* (тупий) – мікрополя “гостроти” для характеристики вдачі чи інтелектуальних здібностей людини. Лукрецій про жінок пише так:

Balba loqui non quit, ... muta pudens est;
at flagrans... Lampadium fit [IV, с. 1165].
[жінка], яка заїкається не може говорити, ... німа ж є сором'язливою;
а запальна (гарячкувата) [жінка] ...схожа на вогник.

Важливо зауважити, що тактильні прикметники у більшості випадків служать джерелом синестетичних переходів до інших груп сенсорної лексики, отже їх синестетичні зв'язки є переважно односторонніми. Однак у творі Лукреція “Про природу речей” зустрічаються поодинокі приклади поповнення тактильної лексики за рахунок синестетичних переходів прикметників з інших ЛСП. Це видно з таких словосполучень як *suaves flores* (ніжні квіти), *agmen dulce* (ніжний згин), *nomen dulce* (ніжне ім'я), *aeriae auras* (легкі подуви) та *dentata pruina* (колюча зима) де лексеми *suavis* та *dulcis*, втративши своє первинне значення “солодкий”, перейшли зі сфери густативної у дотикову, реалізуючи значення “ніжний”, а також прикметники *aerius* і *dentatus*, втративши первинні значення “високий” та “зубчастий”, перейшли з візуальної сфери до тактильної сфери зі значеннями “легкий” та “колючий”. Отже, у творі Лукреція читаємо:

nam si abest quod ames, praesto simulacra tamen sunt
illius et nomen dulce obversatur ad auris [IV, с. 1062].
бо хоч відсутнє те, що любиш, однак тут є подоби
його і ніжне ім'я долітає до вух (торкається слуху).
 і
corpus et aérias auras roremque liquoris,
nil in concilio naturam ut mutet eorum [I, с. 771].
тіло і легкі подуви, і роса вологи зблизились так,
що природа жодне з них не змінює.

З наведеного вище словосполучення *nomen dulce* видно, що густатив-

на лексема *dulcis* потрапивши до групи тактильної лексики, стає джерелом подальшого переходу з тактильної сфери в аудіальну.

Найвищою частотністю вживання у творі Лукреція відзначаються тактильні прикметники *tenuis* – 20 слововживань (мікрополе “фактури”), *mollis* – 14 (мікрополе “фактури”), *validus* – 14 (мікрополе “міцності”), *acer* – 14 (мікрополе “гостроти”) та *gelidus* – 13 (мікрополе “термічності”).

Незважаючи на те, що ЛСП дотику представлене невеликою кількістю тактильних прикметників, однак не можна заперечити величезну вагу та цінність їх значення у досліджуваному творі. Як показав аналіз твору “Про природу речей” прикметники дотику виступають означеннями більшості об’єктів, які оточували тогочасного римлянина. Тактильні прикметники у сполучі з іменниками конкретної та абстрактної семантики реалізують номінативні, конотативні та переносні значення. А також служать джерелом для синестетичного переходу до ЛСП прикметників зору, слуху, нюху та смаку. Дослідження тактильної лексики твору Лукреція є беззаперечно дуже важливим, оскільки не хто інший як саме автор поеми “Про природу речей” звертав чималу увагу на природу дотикового відчуття.

Дослідження тактильних прикметників у творі “Про природу речей” Лукреція дало достатньо цікавий матеріал. Перспективним уявляється дослідження їх на інших часових зрізах та у інших латинських авторів.

Література:

1. Барабанщиков В. А. Системность. Восприятие. Общение / В. А. Барабанщиков. – М.: Ин-т психологии РАН, 2004. – 480 с.
2. Браницька Я. В. Гастроніми в сучасній французькій мові: когнітивно-ономасіологічний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 “Романські мови” / Я. В. Браницька. – Київ, 2009. – 20, [13] с.
3. Ващенко В. С. Українська семасіологія. Типологія лексичних значень: посібник [для студентів-філологів] / В. С. Ващенко. – Д.: ДДУ, 1981. – 68 с.
4. Капанова А. А. Особенности синестетического использования имен прилагательных во французском языке / А. А. Капанова // МГПИИЯ им. М. Тореза: сб. науч. труд. – 1982. – Вып. 194. – С. 44-62.
5. Корыхалова Т. П. Развитие лексико-семантической группы имен существительных со значением сенсорных качеств в латинском языке III в. до н. э. – II в. н. э.: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 678 “классические языки – греческий и латинский” / Т. П. Корыхалова. – Л., 1968. – 15 с.
6. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: навч. посібник / М. П. Кочерган. – К.: Академія, 2006. – 368 с.
7. Кудреватих Л. П. Диахронические сдвиги в семантике английских прилагательных (на материале истории семантического поля тактильных прилагательных с VIII по XX вв.): автореф. дисс. на соискание учен. степе-

ни канд. філол. наук: спец. 10.02.04. “Германские языки” / Л. П. Кудреватих. – Москва, 1987. – 16 с.

8. Петришин М. Й. Семантичне поле прикметників розміру у старогрецькій мові (на матеріалі гомерівського епосу): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.14 “Класичні мови, окремі індоєвропейські мови” / М. Й. Петришин. – Львів, 2005. – 20, [5] с.

9. Тимейчук Н. О. Прикметники смаку у творах Плавта, Горация та Петронія (лексико-семантичний аспект): дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.14 / Тимейчук Надія Орестівна. – Л., 2007. – 215 с.

10. Федотова О. С. Дериваційний потенціал прикметників зі значенням чуттєвого сприйняття в сучасній російській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 “російська мова” / О. С. Федотова. – Київ, 1998. – 19 с.

11. Aristotele. De anima / Aristotele // Opere [trad. di A. Russo e R. Laurenti] – Bari, Laterza, 1987. – Ed. 4. – 330 p.

12. Aristotle. De sensu et sensibili [Electronic resource] – Available from: <http://etext.virginia.edu/etcbin/toccer-new?id=AriSens.xml&images=images/modeng&data=/texts/english/modeng/parsed&tag=public&part=2&division=div2>

13. Brown R. D. Lucretius on love and sex / R. D. Brown. – New-York: E. J. Brill, 1987. – 392 p.

14. Lucrece. De la nature: T. 2 / texte etabli et tradut. par A. Ernout. – Paris: Les belles-lettres, 1924. – 326 p.

15. Plato. Τῦματος / Plato // Platonis Dialogi secundum Thrasylli Tetralogias Dispositi. – Lipsiae, 1856. – Vol. IV. – S. 319-406.

16. Spieralska B. Dotyk w poematach Homera I tragedii greckiej. Analiza srodkow leksykalnych i znaczenia kulturowego: praca doktorska “wydzial polonistyki” / Spieralska Beata. – W.: Instytut Filologii Klasycznej, 2004. – 352 s.